

BALKAN SAVAŞI'NDA KIZILAY (OSMANLI HİLÂL-İ AHMER) CEMİYETİ

Dr. Mesut ÇAPA*

Trablusgarp Savaşının Osmanlı devletini mali ve askeri bakımdan büyük bir sıkıntıya düşürdüğü bir sırada, Balkan devletleri bu durumdan faydalanarak bütün Rumeli topraklarını aralarında paylaşmak için anlaşmaya başlamışlardı. Kısa süre içinde Balkanlarda önce Bulgar-Sırp ve ardından Bulgar-Yunan andlaşmaları imzalandı. Çok geçmeden Karadağ-Sırbistan ittifak anlaşması ile Balkan birliği tamamlandı. Diğer yandan Arnavutluk ayaklanması da bölgeyi karışıklığa sürüklemişti. Karadağ-Sırbistan ittifakının imzalanmasından iki gün sonra, 8 Ekim 1912'de, Karadağ Osmanlı devletine savaş ilân etti. Balkanlı müttefikler 13 Ekim'de Babıâliye bir nota göndererek, Rumeli'ye özgürlük verilmesini ve vilâyetlerin milliyetler esasına göre ayrılmasını istediler. Osmanlı hükümeti bu notaya karşılık savaş ilân etti. Bunun üzerine 17 Ekim'de Bulgaristan ve Sırbistan'ın, 19 Ekimde de Yunanistan'ın Osmanlı devletine savaş ilân etmeleriyle Balkan savaşlarının birinci safhası başladı.¹

Osmanlı devleti savaşa çok kötü şartlar içinde girmişti. Ordunun özellikle geri ulaşımı ve ikmali kötüydü. Savaştan hemen önce, 75.000-80.000 talimli asker ordudan terhis edilmişti.² Ancak, bu sadece bir yanığı olarak değerlendirilmemelidir; zirâ, orduda hem huzursuzluk, hem de iâşe güçlüğü vardı. Savaşın ilk gününden itibaren de yiyecek ve giyecek tedârikindeki sıkıntılar devam etti. Bunun yanı sıra, seferberlik ve yağma işleri de zamanında yapılamadığı için Türk orduları birçok yerde gafil avlandı.

* A. Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

1 Fahir H. Armaoğlu, Siyasi Tarih (1789-1960), 2. baskı, Ankara, 1973, s.339; Coşkun Üçok, Siyasal Tarih (1789-1960), Ankara, 1980, s. 202-203.

2 Şevket Süreyya Aydemir, Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa, C.II. (1908-1914), 4. baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, s.295.

Bu sırada Nazım Paşa Harbiye Nazırı idi. Balkanlardaki Osmanlı ordularından Doğu ordusu Bulgarlara, Batı ordusu ise Sırlara karşı savaşıyordu. Abdullah Paşa komutasındaki Doğu ordusu, Doğu Trakya'da Edirne-Kırklareli dolaylarında ve bu çizginin gerisinde dört kolordu (1'inci Ömer Yaver, 2'nci Şevket Turgut, 3'ncü Mahmut Muhtar ve 4'ncü Ahmet Abuk Paşalar komutasında) ve Edirne garnizonundan (Şükrü Paşa komutasında) teşkil edilmişti. Ayrıca, daha batıda Kırcaali ve Paşmaklı dolaylarında Filibe ve Filibe-Edirne demiryolunu tehdit edebilecek bir durumda Ali Yaver Paşa komutasında 15-16.000 kişilik müretteb bir kolordu vardı. Ali Rıza Paşa komutasındaki Batı ordusunun ana kısmını İştip-Üsküp dolaylarında Zeki Paşa komutasındaki Vardar ordusu meydana getiriyordu. Bunun sağ kolu Bergalniça ve Struma ovalarına ve sol kolu Priştina dolaylarına kadar yayılmaktaydı. Batı ordusunun diğer kısımları Kozan-Alasonya ve Yanya bölgesinde bulunuyordu. Yunan sınırı üzerinde bulunan bu kuvvetler Yunan ordusuna göre oldukça küçüktüler. Yine Batı ordusuna bağlı olarak İşkodra dolaylarında Karadağ'a karşı bir kuvvet vardı; ayrıca Yenipazar, Taşlıca, Gosine, Yakova vd. yerlerde de bazı dağınık kuvvetler bulunuyordu.³

Doğu ordusu Bulgarlar karşısında çok çabuk bozguna uğradı; bu yenilgide, derlenip toparlanmadan düşmana saldırı emri almış olmaları önemli bir etkendi. İlk yenilgiden sonra, Ekim 1912 sonlarında, Babaeski-Lüleburgaz hattına çekilen ordu, burada Bulgarlarla yaptığı ikinci muharebeyi de kaybedince Çatalca hattına kadar çekildi.⁴ Batı ordusu da fazla bir varlık gösteremedi; Ekim sonlarında Kumanova'da Sırlara yenilerek Manastır'a geldi. Sırlar Üsküp'e girdiler. Diğer yandan Kasım ayı başında Selanik'i ele geçiren Yunanlılar, donanmaları ile Bozcaada, Limni, Samotraki ve Taşoz adalarını işgal ettiler. Adaların elden çıkması Osmanlı devletinin Makedonya ile denizden olan bağlantısını kesmişti. Yenilgilerin birbirini takip ettiği bu günlerde, sadece Karadağlıların kuşattığı İşkodra ile diğer Balkanlı devletlerin kuşattığı Edirne ve Yanya düşmana karşı direnmekteydi.⁵ Bu arada

3 Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, C.II., Kısım II, Balkan Savaşları, 2. baskı, TTK. Basımevi, Ankara 1983, s.19-20; Armaoğlu, s. 339.

4 25 Ekim'de Kırklareli düştü; 29 Ekim-2 Kasım arasında Lüleburgaz'da kesin sonuç belli oldu. Ordu kurtarılabilen kısımları ile Çatalca, daha doğrusu, Büyük Çekmece-Terkos gölü hattına sığındı (Aydemir, s.307).

5 Türk kuvvetleri bozguna rağmen Çatalca hattında büyük başarı göstermiş, ayrıca İşkodra'da Hasan Rıza Paşa, Edirne'de Şükrü Paşa, Yanya'da Esat Paşa ve denizde Hamidiye süvarisi Rauf Bey (Orbay) subay ve erleriyle büyük ün kazanmışlardı (Bayur, s.18-19).

Avusturya ve İtalya'nın teşviki ile 28 Kasım'da Arnavutluk bağımsızlığını ilân etti. Kasım ayı ortalarında Çatalca hattına yaptıkları taaruzun sonuç vermemesi üzerine Bulgarlar, Osmanlı devletinin daha önce teklif ettiği mütarekeyi kabul ettiler. Ahmet Muhtar Paşa'nın yerine sadarete geçen Kâmil Paşa, Yunanistan hariç, diğer Balkan devletleriyle 3 Aralık 1912'de bir mütareke imzaladı. Aşırı istekleri kabul edilmeyen Yunanistan, Osmanlı devletiyle mütareke imzalamamış olmasına rağmen, 17 Aralıkta Londra'da başlayan barış görüşmelerine katılmak zorunda kaldı.⁶

Genel olarak Balkan Savaşı Osmanlı devleti için bir felaket olmakla birlikte, savaşın 3 Aralık 1912 mütarekesine kadar olan safhası daha da büyük felaketlerle doludur. Bu yazıda savaşın askeri ve siyasi yönünden ziyade, Kızılay'ın faaliyetleriyle ilgisi oranında diğer sonuçları verilmeye çalışılacaktır.

Kızılay'ın Ordu Sağlık Dairesine Yardımları ve Hastaneler

Kızılay Umumî Merkezi 10 Ekim 1912 (27 Eylül 1328) tarihinde yaptığı toplantıda hastaneler kurulması için hemen teşebbüse geçilmesini kararlaştırdı.⁷ Savaşın aniden çıkması üzerine, Ordu Sağlık Dairesiyle yapılan görüşmeler sonunda Kızılay'ın hastane açacağı yerler tesbit edildi. Kızılay bazıları seyyar olmak üzere Lüleburgaz'da 150, Edirne ve Selanik'te 200, Üsküp'te 140, Alasonya, Yanya, Manastır ve İşkodra'da 100'er yataklı sekiz hastane açmak amacıyla sağlık heyetlerini yola çıkardı. Ne var ki, Kırklareli yenilgisi sonucu Rumeli'ye giden demiryolunun bozulup yolların kapanması ve ayrıca Yunanlıların adaları işgal ederek Makedonya ile olan bağlantıyı kesmeleri Balkanlara yapılacak sağlık yardımlarını aksattı. Harp dolayısıyla Lüleburgaz, Alasonya, Yanya ve Manastır'da hastane açmak mümkün olmadı. Demiryolunun kapalı olmasından dolayı bu dört hastaneye tahsis olunan sağlık malzemesi deniz yoluyla gönderilmeye çalışıldı, fakat bu sırada Selanik, Ayasaranda, Dıraç ve Şengin limanları Yunanlıların eline geçtiğinden sağlık heyetleri malzemeleriyle birlikte İstanbul'a döndüler. Böylece 1,5 aydan fazla faaliyette bulunup Üsküp hastanesi dışında diğer hastaneler faaliyete geçemedi. Bu arada Edirne hastanesi için sevkedilen eşya ve malzeme yolda yağma edildi.⁸

6 Armaoğlu, s. 341-343.

7 Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi (1329-1331), İstanbul, s.112.

8 Besim Ömer, Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e Dair Konferans, (t.y), -s.42.: Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası (OHAM), sayı: 1, 15 Eylül 1921, s.19-20.

Bir süre sonra Edirne ve Selanik hastaneleri, bütün zorluklara rağmen, faaliyete geçti. Ekim ayının ilk günlerinde Umumi Merkez üyelerinden Dr. Bahaeddin Şakir, Edirne hastanesini açmakla görevlendirilmişti. Eşyası yolda yağma edilen Edirne hastanesinin başhekimisi sıfatıyla Bahaeddin Şakir Bey, Edirne'de istasyon civarında Küçük Zabit Mektebinin hastaneye tahsis edilmesini sağladı. Sağlık heyeti ve malzemenin Edirne'ye sevkedilememesi üzerine, Bahaeddin Şakir Bey'e Osmanlı Bankası yoluyla 2.000 lira gönderilerek doktor ve memurlar ile levazımın Edirne'den tedarik edilmesi istendi. Bahaddin Şakir Bey, Edirne'nin Bulgar kuşatması altında olduğu günlerde "muavenet-i umumîye müracaat" ederek bu tahsisatla birlikte tam teşekküllü bir Kızılay hastanesi kurdu. Muhasara devam ederken Kızılay Genel Merkezine gönderdiği bir telgrafta Bahaddin Şakir Bey; "hastanemiz civarına güller düşüyor ise de, iki yüz hastayı barındıracak mahfûz mahaller yapılmıştır" diyerek güç şartlar altında faaliyetlerini sürdürdüklerini ifade ediyordu. 15 Mart 1913 (2 Mart 1329) tarihinde ise şöyle diyordu: "Hastanemiz için zahire ve edviyye, üç yüz lira nakdim mevcuttur. Mevcut 243 hastanın ahval-i sıhhiyyesi iyidir. Hilâl-i Ahmer'in iştirâkiyle tesis edilen Hediye-i Şitâiyye Komisyonu 10.350 pamuklu mintan istihzâr ve tevzîi etmiştir"⁹.

Bütün bu faaliyetlere rağmen kuşatma altındaki Edirne'de sağlık malzemesi sıkıntısı çekilmekte ve büyük bir sefalet hüküm sürmekteydi. Edirne'ye bir yardım heyeti gönderilmesi için Bulgaristan'a yaptığı müracaatın reddedilmesinden sonra Kızılay, Alman Kızılhaçına başvurarak masrafı Kızılay'a ait olmak üzere bir heyet teşkil edilmesini rica etti. Alman Kızılhaçı'na hazırlanan heyet Sofya'ya kadar gelebilmişse de Bulgar Kızılhaç başkanı olan Bulgaristan kraliçesi, Alman imparatoriçesi tarafından yapılan müracata rağmen heyetin Edirne'ye girmesine müsaade etmedi. Daha sonra, 3 Aralık'ta yapılan mütareke gereğince Bulgaristan, Kızılay Darülfünûn (Üniversite) hastanesi başhekimisi Dr. Derviş Bey aracılığıyla bir miktar sağlık malzemesinin Edirne'ye gönderilmesini kabul etti¹⁰. Edirne Bulgarlarca işgal edildiği zaman Bahaeddin Şakir Bey, Cenevre Sözleşmesi hükümlerine aykırı olarak, Bulgarlarca hapis ve esir edildi¹¹. Türk ordusunun 22 Temmuz'da Edirne'yi Bulgarlardan geri almasından sonra Kızılay hastanesi yeniden faaliyete başladı¹².

9 Besim Ömer, a.g.e., s.42-43.; Salname, s.150,152.

10 OHAM, sayı: 1, 15 Eylül 1921, s. 22.

11 Besim Ömer, a.g.e., s.43.

12 A.g.e., s.45; Armaoğlu, s.345.

6 Ekim 1912'de Leyli İttihat ve Terakki Mektebi'nde faaliyete geçen Selanik hastanesinde harp yaralı ve hastaları tedavi ediliyordu. Kasım başında Yunanlılar Selanik'e girdikleri zaman hastane, hasta ve yaralılarla dolu idi. Selanik hastanesi, Kızılay'a ait bir müessese olmakla birlikte, işgalden ancak yabancı doktor ve konsoloslukların tavassutlarıyla kurtulabildi. Balkan harbinin başında Belgrad'da kurulan Uluslararası Kızılhaç Esirler Komisyonu'nun tavsiye ettiği İsviçre asıllı Selanikli tüccarlardan, Feridolinye'nin başkanlığında teşkil edilen bir yardım komisyonunun Kızılay adına idare ettiği hastanede, esir ve yaralı askerlerden başka göçmen hastalar da tedavi edildi.

Çok az bir süre faaliyette bulunan Üsküp hastanesi İstanbul'dan gelen Tefik Rüştü Bey'in çabalarıyla, Hüseyin Hilmi Paşa'nın Kızılay'a bağışladığı bir binada çalışmalara başladı. İstanbul'dan henüz gönderilecek doktor, memur ve sağlık eşyasının Üsküp'e gelmesi beklenmeden, eşraftan Kumbaracızade Kemal Bey'in de teşebbüsüyle hastanenin bütün levâzımı tamamlandı. Osmanlı kuvvetlerinin Sırlara yenildiği Kumanova savaşından sonra 120 yaralı asker kabul edildi; ertesi gün yatak sayısı 150'ye çıkarıldı. Osmanlı ordusunun Manastır'a çekilmesiyle Üsküp'e giren Sırp ordusu ve komitacıları hastaneyi de işgal etmek istemişlerse de, yabancıların tavassutları üzerine bundan vazgeçtiler. İki Fransız hanım hastabakıcının da görev yaptığı hastanede Sırp komitacılarının yaraladığı Türklerden başka Sırp askerleri de tedavi edildi. İşgalden 20 gün sonra bütün yaralıların iyileşmesiyle birlikte doktor ve müstahdemlerin istihkakları tesviye olunarak hastane Sırp ordusu sağlık müfettişliğine devredildi.¹³

Diğer yandan Lüleburgaz ve Çatalca'da günlerce süren çarpışmalar esnasında 5-10 gün içinde, İstanbul'a 10.000 aşkın yaralı gelmiş ve mevcut hastanelet ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalmıştı. Bunun üzerine, İstanbul'da birçok kışla karakol, okul vd. yerler Ordu Sağlık Dairesince hastane haline getirilmeye başlandı.¹⁴ Ayrıca, başta padişah olmak üzere ileri gelen birçok devlet adamı özel hastane açmaya başladı. Padişahın başışıyla 2 Kasım 1912'de 100 yataklı Teşvikiye hastanesi açıldı. Hastanede Fransız Kızılhaçı'nın "ittihad-ı inâs" heyeti hastabakıcılarıyla Osmanlı kadınlarından oluşan seçkin bir heyet uzun süre hiz-

13 Salname, s.148, 152-154; Besim Ömer, a.g.e., s.43,45.

14 Salname, s.205.

mette bulundu.¹⁵ Yine bu arada Mısır Hidivinin annesi tarafından Bebek hastanesi açıldı; Kadıköy Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Hanımlar Şubesine mensup hanımların topladığı bin liraya yakın ianecilerle Haydarpaşa demiryolunun hemen yakınında bulunan Osmanlı İttihat Mektepleri binası 100 yataklı bir hastane haline getirildi.¹⁶

Kızılay, Balkan Savaşı süresince İstanbul'da Kadırga, Darülfünûn (Üniversite), Vefa, Demirkapı, Muhacirin (göçmenler), İspartakule, Hadımköy ve Ayastafonus hastanelerini doğrudan doğruya idare etti.¹⁷

Kadırga hastanesi savaşın ilânından hemen sonra, Kızılay Başkanvekili Dr. Besim Ömer (Akalın)'in idaresinde bulunan Kadırga Doğumevinde açıldı. Başlangıçta 100 yataklı olarak açılan hastane, ilave barakalarla 200 yatak kapasitesine çıkarıldı. Hastanede 16 hasta-bakıcı ve 8 hademe görev alıyordu. Hastane personelinin faaliyetleri burayı ziyaret edenler tarafından takdirle karşılanmıştı. Nitekim, Halide Edip (Adıvar) ziyaretinden sonra hastane defterine şunları yazmıştı:

“Hilâl-i Ahmer'in Kadırga hastahanesinde Anadolu(lu) kardeşlerimize bir yurt, yaralarını saran ve aynı zamanda onlara şefkât ve hayat veren bir yurt buldum. Memleket çocuklarının hasta ve mecrûh oldukları zaman bu kadar samimi ve sıcak yer bulmalarına pek memnun oldum. Hilâl-i Ahmer'in muvaffakiyetini teşkil eden bu hastahänenin emsâlini çoğalmış görmek isterdim. 2 Kânun-ı evvel 328.”¹⁸

İstanbul'a gelen yaralı sayısının artmasıyla birlikte, üniversite (darülfünûn) ve daha birçok okul tatil edilerek hastane haline getirilmişti. Nitekim tatil edilen Üniversite'de, Kızılay 31 Ekim 1912'de (18 Teşrin-i evvel 1328) 400 yataklı bir hastane açtı; daha sonra yatak mevcudu 600'e çıkarıldı. Dr. Ali Derviş Bey'in başhekimliğini yaptığı hastane kadrosunda Fikri Paşa (başoperatör), Dr. İbrahim Yusuf Bey

15 Besim Ömer, a.g.e., s.54. Hastane idare heyeti şunlardan oluşuyordu: Hazine-i Hassa-i Şâhâne Müdür-i Umumisi Hacı Hafız Feyzi Bey, Padişahın baştabibi Hayri Bey, Hazine-i Hassa-i Şâhâne muhasebecisi ve Hazine-i Humâyun kethüdası Ahmet Refik Bey, Mcfrûşât-ı Hümayun Müdürü Hacı Akif Bey, Hazine-i Hassa-i Şâhâne Tahrîrât Müdürü Ziya Bey, Hazine-i Hassa-i Şâhâne Muhasebe Müdürü İsmail Bey. (Salname, s.168-169).

16 Salname, s.174-175.

17 Salname, s.163-167. Hastanelerin açılış ve kapanış tarihleriyle kabul ettiği hasta ve yaralı sayısı hakkında bkz. Besim Ömer, s.45.

18 Salname, s.122-128. Böylece Halide Edip Adıvar'ın sağlık müesseselerine karşı çok önceden ilgi duyduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca onun, Milli Mücadele yıllarında Eskişehir Kızılay hastanesinde hastabakıcılık görevinde bulunduğu bilinmektedir. (Halide Edip Adıvar, Türkün Ateşle İmtihani, İstanbul, Atlas Kitabevi, 1987, s.167-169 v.d.).

(operatör), Dr. Jak Bartot Bey (operatör), Dr. İbrahim Hakkı Bey (operatör), Dr. Suad Bey, Dr. Bezazyan Efendi, Dr. Necmeddin Bey, Dr. Arif Bey, Dr. Ali Bey, Dr. Nesim Şavul Efendi, Abdullah Yusuf Bey (masaj mütehassısı), Kemal Bey (başeczacı), ve Haçik Efendi (eczacı) görev yapıyordu. Sadrazam Kâmil Paşa 13 Kasım 1912 tarihinde yaptığı ziyarette hastane defterine; “Darülfünûn hastahanesindeki mecrûhîni ziyaretimde cümlesini rahat bir halde bulduğuma ve mecrûhînin gerek iâşe ve gerek tedâvileri hususuna memurîn ve etibbâ taraflarından itinâ olunduğuna memnun” olduğunu yazmıştı. Yine aynı tarihlerde tatil edilen Vefa İdadî binasında, Kızılay 150 yataklı bir başka hastane açtı.¹⁹

Ordunun Kırklareli’den çekilmesinden sonra İstanbul’a gelen yaralı sayısı artarken, aynı günlerde Çatalca’da kolera salgını görülmeye başlandı. Birkaç gün hafif seyreden kolera, kısa zaman içinde Çatalca hattında ve özellikle Hadımköy bölgesinde yığılmış aç, çıplak ve idaresiz on binlerce kişi arasında hızla yayıldı. Öyle ki, sadece 15 Kasım için kayda geçebilen miktar bir gün içinde 2786 hasta ve 817 ölüyü bulmuştu.²⁰ Ordu Sağlık Dairesi ilk tedbir olarak koleralılara temas eden askerlerin binlercesini İstanbul’a sevketmeye başladı. İstanbul’a gelen koleralıların iâşesi Kızılay’ca karşılandı. Diğer yandan, Çatalca hattı üzerinde kalan ve İstanbul’a sevkedilemeyen askerlerin tedavileri için, hastalığın en fazla görüldüğü Hadımköy civarında, Kızılay çadır ve barakalarda 250 yataklı bir hastane açtı. Hadımköy hastanesinde kolera salgını önlendikten sonra hasta ve yaralı askerlerin tedavileriyle uğraşıldı. Çatalca Ordusu Komutanı Abuk Ahmet Paşa, Kızılay merkezine gönderdiği 11 Mart 1329 (24 Mart 1913) tarihli telgrafında; “hastanenizi ziyaretim esnasında memurînin mecrûhîne karşı gösterdikleri dikkat ve ihtimamdan ve bu vesile ile orduya etmekte olduğu hidemattan dolayı” Kızılay’ı tebrik ettiğini bildirmişti. Yine, bir başka ziyaret dolayısıyla hastane defterine aynı ordu mensupları tarafından şunlar yazılmıştı:²¹

“23 Kânun-ı evvel sene 328 tarihinde Hadımköyü Hilâl-i Ahmer hastanesine vukûbulan ziyaretimizde etibbâ ve memurînin uhdelerine müretteb vezâife ikdâm ile hastegânın emr-i tedavi ve istirahatlerine bezl-i mukadderet eyledikleri görüldü. Meşhud olan intizâm-ı halden

19 Salname, 129-134.

20 Daha sonra yapılan istatistiklere göre, Çatalca hattında kolera orduda kaydettiği zayıfatın 40 bin kişiden fazla olduğu anlaşılmıştı. Bu salgın, ordunun maneviyatının bozulmasında önemli bir etken oldu (Aydemir, s.364-365).

21 Salname, s.204, 141-144.

dolayı hastahane heyetine beyân-ı takdirât olunur. Fi Kanûn-ı Evvel, sene 328.

Çatalca Ordusu Sıhhiyye Müfettişi - Çatalca Ordusu Menzil Sıhhiyye Müfettişi

Mirlivâ İbrahim Abdüsellam

Binbaşı Ali Galib.”

Kolerayla mücadele etmek amacıyla 27 Kanun-ı Evvel (Aralık)' de İspartakule'de seyyar bir hastane kuruldu. Yine aynı maksatla Londra'dan getirtilen çadırlarla Ayastafanos'ta Ponta mevkiinde 100 yataklı bir seyyar hastane daha kuruldu. Koleranın önlenmesinden sonra buradaki hasta ve yaralıların tedavisiyle ilgilenildi. İstanbul'da, Sıhhiyye Nezareti'nce Topkapı Sarayı'nda Demirkapı civarındaki barakalarda tesis edilen 110 yataklı hastanede bir süre kolerahılar tedavi edildi, sonra yaralılar kabul edilmeye başlandı. Ancak, Sıhhiye Nezareti'nin tahsisatı yetersiz kalıp hastaneyi kapatmak zorunda kalınca, 14 Şubat 1913'ten sonra bu hastaneyi Kızılay devraldı.²²

Müterakeden sonra, Bolayır taraflarında çarpışmaların başlaması üzerine, Gelibolu ve Çanakkale'de de hastaneler açıldı. 1913 yılının ilk günlerinde faaliyete geçen Gelibolu hastanesinin 50 yataklı mevcudu daha sonra 120'ye çıkarıldı. Çanakkale'de İdadi Mektebi ile İttihad ve Terakki Kulübünde 230 yataklı bir hastane açıldı. Daha sonra, Ordu Sağlık Dairesince görülen lüzum üzerine, Onuncu Kolordu'yu takip ederek yardımcı olmak için 100 yataklı bir seyyar hastane Kembric hastane vapuruyla 20 Şubat 1913'te Gelibolu'ya gönderildi. Geçici olarak Gelibolu'da Ermeni okulunda yerleştirilen hastane heyeti, burada, Ermeni mahallesindeki fakir halkın tedavisiyle ilgilendi. Gelibolu Kolordu Komutanlığının isteğiyle hastane, 5 Nisan 1913'te Mendres mıntıkasına gönderildi.

Balkan harbinde Kızılay'ın tesis ettiği hastanelerde 36772'den fazla hasta ve yaralı tedavi edilmişti. Hastane kayıtlarının düşman eline geçmesinden dolayı İşkodra, Yanya, Edirne, Üsküp ve diğer bazı hastanelerde ne kadar hasta ve yaralı tedavi edildiğini öğrenmek mümkün olamamıştı.²³

Kızılay doğrudan doğruya idare ettiği hastanelerden başka Taşkışla ve Bandırma askeri hastanelerine ve ayrıca Kandilli, Sanayii Nefise hastaneleri ile Şişli'de İngiliz doktor Klemo tarafından açılan has-

²² Salname, s.136, 140,145.

²³ Salname, s.154-158, 160; Besim Ömer, s.44.

taneyle diğer yabancı hastanelere de levâzım ve personel yardımında bulunmuştu.

Hasta ve yaralı naklinde de Kızılay'ın çalışmalarında bulunduğu görülmektedir. Nitekim, Mütarekeden sonra savaş büyük ölçüde Gelibolu taraflarında cereyan etmiş ve hudut hastanelerinde toplanan hasta ve yaralıların İstanbul'a sevkleri zaruri olmuştu. Kızılay, Osmanlı Seyr ü Sefain Umumî İdaresi'nin Kembric vapurunu kiralayarak 7 Şubat 1913'te ilk seferini yapmak üzere İstanbul'dan Şarköy'e hareket etmiştir. Vapur ilk seferinde Şarköy'den 198 yaralıyı İstanbul'a getirdi. Geminin ikinci seferinde, Çanakkale'den aldığı 540 hasta ve yaralının izdiham sebebiyle rahatsız olmalarından dolayı, diğer seferlerde 350'den fazla yaralı bindirilmemişti.²⁴

Cepheden gelen hasta ve yaralıların İstanbul'daki hastanelere sevkleri ve bunların tedavileri amacıyla Belediye (Şehremâneti) bağlı olarak kurulan Mecrûhin-i Askeriyyeye Muavenet Komisyonu'na, Kızılay nakden 7500 Osmanlı altını verdi. Hasta ve yaralılara yardım için Çerkesköy, Çorlu, Lüleburgaz, Kuleliburgaz ve Pavlököy'de birer çayhane ve aşhane açıldı ise de, ordunun geri çekilmesiyle bilâhare bu çayhanelerden yalnız Hadımköy, İspartakule, Ayastafonus ve Sirkeci'dekiler faaliyetlerini sürdürdü. Sirkeci çayhanesinde harp süresince trenlerin istasyona getirip bıraktığı hasta ve yaralılara çay dağıtıldı.²⁵

Ordu geri çekilirken sağlık malzeme ve levazımının çoğu düşman eline geçmişti. Çatalca hattına çekilen ordu, bu hattın gerisinde kurulacak hastanelerin ihtiyacını karşılamak üzere bazı çareler aramaya başladı. Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi, 2 Aralık 1913 tarihli yazısında bu konuda Kızılay'a bir ihtiyaç listesi gönderdi. Aynı belgenin derkenarından öğrendiğimize göre; "eşyadan mühim aksamının ihzâr edilerek diğerinin derdest ihzâr olunduğu hakkında Harbiyyeye cevap yazıldı".²⁶ Kızılay bundan başka Ordu Sağlık Dairesine binlerce battaniye, yorgæn, fanila, gömlek, çorap, çamaşır, yatak takımı, kaşık, tabak ve tencere dağıttı; ayrıca, yabancı hastanelerde tedavi olan subay ve erlere çamaşır ve fanila yardımında bulundu.²⁷ Şehremâneti

24 Salname, s.161-162; Besim Ömer, s.42.

25 Besim Ömer, s.16.

26 Kızılay Arşivi, Ds. 153., bkz. Belge-1,1/A, 1/B, 1/C.

27 Besim Ömer, s.47; Askeri ve Şehremâneti hastanelerine yapılan yardımlar için ayrıca bkz. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Harb-i Hâzırda Faaliyeti, 10 Kanûn-ı Sanî 1328, s.7-9.

(Belediye) vasıtasıyla hastanelere 1828 parça muhtelif çamaşır, 1000 battaniye, 28 top muşamma, 231 sublime, 99 serum, 175 yorgan, 74 yatak ve 11 yastık verildi. Kızılay'ın Ordu Sağlık Dairesi'ne doğrudan doğruya verdiği eşyalar şunlardır:

7264 kanavice yatak kılıfı, 4608 kanavice yastık kılıfı, 5400 ot minder, 3839 şilte, 2648 yastık, 1515 battaniye, 5772 yorgan, 19366 yatak çarşafı, 175 karyola, 14880 don, 13220 gömlek, 6450 entari, 2750 fanila gömlek, 559 takye, 8200 çift çorap, 3100 terlik, 49 doktor gömleği, 40 tábiliye, 25 hırka, 1512 maşraba, 7878 kaşık, 5578 çatal, 600 kapaklı sırlı tencere, 6949 sırlı tabak, 5971 çorba kasesi, 6981 sırlı maşraba, 988 çinko kova, 600 oturak, 370 sırlı güğüm, 3185 tepsi, 314 el feneri, 110 çadır, 2751 hasır, 76 tencere, 1180 hasta nakline mahsus teskere, 40 içi çinko kaplı tabut, 4 gaz sobası ve 9 Kızılay bayrağı.

Kızılay'ca doğrudan doğruya Ordu Sağlık Dairesine bağlı hastanelere verilen eşya ve çamaşır ise şunlardır:

1100 adet yatak ve çamaşır levazımı Kuleli İdadisinde tesis olunan hastaneye, Maydos askeri hastanesine 830 parça yatak ve çamaşır levazımı, Gülhane Seriryat hastanesine 1000 yorgan, 8000 çarşaf, 4000 gömlek, 4000 hasta entarisi, 4125 don ve 1097 minder kılıfı.

Ordu Sağlık Dairesi'nin isteği üzerine Kızılay Hanımlar Merkezince muhtelif tarihlerde gönderilen eşyanın miktarı şöyledir:

Tıp Fakültesine 400 çamaşır, 100 fanila gömlek, 200 çift çorap; Beyoğlu Belediye hastanesine 100 parça çamaşır; Jeremya hastanesindeki yaralı subaylara 100 parça çamaşır; Taşkışla hastanesine 3290 parça çamaşır, 200 çorap ve 200 terlik; Kandilli hastanesine 250 kat çamaşır; Üsküdar'da İngiliz Kızılhaç hastanesine 312 parça çamaşır; Amerika elçisinin hanımı vasıtasıyla Ayastafanos hastanesine 200 parça çamaşır; Ayastafonus askeri hastanesine 1200 parça çamaşır; Doktor Freye hastanesine 300 parça çamaşır.²⁸

Kızılay bunlardan başka Ordu Sağlık Dairesi adına Bahriye Merkez, Edirne, Maydos, Dedeoğaç, Kilidülbahr, Boğalı, Taşkışla, Gülhane Seriryat hastanelerine yüzlerce kalem tıbbi eşyanın yanı sıra 144 şişe konyak, 150 kilo kinin, 300 kilo vazelin, 6150 kilo mamül pamuk, 2100 parça muhtelif sargı ve 700 parça tül bağışladı. Hasta nakli için önce

28 Salname, s.209-210.

10 kişilik bir minübüs bağışlandı; daha sonra 2500 liraya Amerika'dan getirilen son model 30 araba yine aynı amaçla orduya verildi.²⁹

Ordu Sağlık Dairesi, harp malûlü subay ve erler için "sınai azâ" yaptırmak üzere Kızılay'ın yardımına müracaat etti. Bu konuda Kızılay'a gönderilen bir yazıda; "Muharebe-i hâzıradan dolayı mecrûh olarak kolu ve bacağı teber edilen malûl efrad ve zabitanâ sınaî azâ imâl etdirilmesi hükümetin vezâif-i şefkâtperverisi iktizâsından olup, her birerleri için icab eden sınaî azâların imâl etdirilmesi tabiî ise de, iki yüz raddesinde tahmin olunan ma'lûlün için imâl etdirilecek sınaî azâların yeknesak ve muntazam olması için Avrupaca meşhur bir fabrikaya toptan sipariş etdirilmesi ve" bedelinin Kızılay'ca karşılanmasının uygun görüldüğü bildiriliyordu. Bu gaye için Gülhane Seriryat hastanesi başhekimi Viting Paşa başkanlığında bir komisyonun teşkili kararlaştırılmıştı.³⁰ Kızılay Avrupa'dan getirttiği 500'den fazla sunî azâyı malûl askerlere dağıttı.³¹

Yabancı Kızılay-Kızılbaş Heyetleri ve Kızılay

Savaş sırasında yaralılara yardım için Türkiye'ye gelen kızılbaş-kızılbaş heyetleri Kızılay tarafından karşılanarak, Ordu Sağlık Dairesi ile Cemiyet arasında alınan kararlara göre belirlenen yerlere gönderildiler. Bunlardan, levâzım ve eşyalarıyla birlikte gelenler savaş alanına yakın yerlerde hastaneler kurdular; çadır ve levazımları olmayan heyetlerin çoğu İstanbul'daki hastanelere yerleştirildiler.

Balkan savaşlarında Mısır ve Hindistan kızılbaşları Türkiye'ye muhtelif heyetler gönderiler. Mısır Kızılay'ının ayrı ayrı gönderdiği dört heyet Beylerbeyi, Ayastafanos, Maltepe, Sancaktepe ve Yedikule'de sabit ve seyyar hastaneler tesis ederek faaliyette bulundular. Özellikle Edirne'nin düşmesi üzerine perişan bir halde ortada kalan hasta ve yaralı askerlerle göçmenlere yardımcı oldular.

Mısırlı doktor miralay Selim Musli Bey'in başkanlığında, Kasım 1912'de İstanbul'a gelen ilk heyet Galata rıhtımında Kızılay temsilcileri tarafından karşılandı. Heyet önce Sazlıbostan'da çadırlarda bir hastane tesis etti; daha sonra Hadımköy'de inşa edilen barakalarda yeni bir hastane açtı. Çatalca Ordusu Sıhhiye Müfettişi Mirlivâ Abdulsellam, has-

29 Salname, s.207-211., "Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Sıhhiyye-i Askeriyyeye ihdâ eylediği hasta nakline mahsus arabalardan biri Harbiye Nezareti meydanında" (bkz. s.338).

30 Kızılay Arşivi, Ds. 153, bkz. Belge-2, 2/A.

31 Besim Ömer, s.71.

tane defterine şunları yazmıştı: “Mısır Hilâl-i Ahmer hastanesini ziyaretimde cdevâtının mükemmeliyeti nisbetinde mecrûhine ve ibraz-ı ihtimâm elduğunu gördüm ve heyete beyân-ı teşekkürü vccibeden addeyledim³². Dahiliye eski nazırı Talât, Meclisi-Mebusan eski başkanı Halil (Menteşe) ve İzmir mebusu Mehmet Abdullah Beyler ise; “Hacıdımköyü’nde Mısır Hilâl-i Ahmer hastanesini ziyaret ettik. Alât-ı tedavisini ve mecrûhînin ahvalini fevkalâde iyi bulduk. Koğuşların temizliği bilhassa şâyân-ı takdirdir” diye yazmışlardı.

İkinci Mısır heyeti 16 Aralık 1912’de Beylerbeyi’nde 200 yataklı; Üçüncü heyet (13 tabib, 1 eczacı, 12 erkek ve kadın hastabakıcı ve 3 hademedden oluşuyordu) Ayastafonus’ta kiralanan evlerde 21 Aralık’ta 270 yataklı; Dördüncü heyet ise, (13 tabib, 1 eczacı, 26 hastabakıcı ve hademedden oluşuyordu) 28 Aralık’ta Maltepe’de kiralanan binalarda 360 yataklı birer hastane açtı. Yine aynı heyetler tarafından Yedikule’de 21 Şubât 1913’te 52 yataklı bir göçmen hastanesi kuruldu. Diğer yandan, Mısır Kızılayı göçmen ve yaralıları sevk için Selanik-İzmir arasında Bahr-i Ahmer vapurunu sefere koydu; vapurda 5 tabib, 1 eczacı, 24 hastabakıcı ve iki hademe görev aldı. Bahr-i Ahmer vapuru Selanik-İzmir arasında 14.209, Preveze-İzmir arasında 700, İşkodra-İzmir arasında ise 6.081 yaralı asker ve göçmen nakletti. Yanya’yı müdafaa ederken yaralanan Türk askerleri önce otomobillerle Preveze’ye; oradan da İstanbul ve İzmir’e getirildi. Otomobillerle Yanya’dan Preveze’ye 2350 kişi sevk edildi; bunlardan 500’ü askerdî³².

Balkan harbinde Londra ve Hindistan’dan da muhtelif heyetler Türkiye’ye geldi. Harbin ilk günlerinde Londra’dan Türkiye’ye gelen heyette Oxford Üniversitesinde öğrenim gören Abdülhak, Seyidal Ömeran, Seyid Mehmed Hasan, Seyid Hasan Abid Caferi ile Mısırlı doktor Selim Bey bulunuyordu. Heyet önce Haydarpaşa hastanesinde, daha sonra Ömerli’deki hastanede görev aldı.

Hindistan’dan gönderilen ve “Bombay Fukara-yı İslamiyesi Heyet-i Sıhhiyesi” adını taşıyan ilk heyet 17 Aralık 1912’de İstanbul’a geldi. Mehmet Hüseyin efendinin başkanlığındaki 28 kişilik bu heyet, Bombay’da İslam Gençleri Cemiyeti ile Ziyâülislam Encümeni tarafından toplanan ianeciler ile teşekkül etmişti. Önce Darülfünun hastanesinde misafir edilen heyet, mütareke esnasında bu hastanenin 100 yataklı bir bölümünü idare etti³³. Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi, 26 Aralık

32 Besim Ömer, s.56-57; Salname, s.178-185.

33 Besim Ömer, s.57; Salname, s.185-186.

1912 tarihli bir yazıda bu heyetle ilgili olarak Kızılay'a gönderdiği bir yazıda; "sebk eden iş'ara cevaben Çatalca Ordusu Sıhhiyye Müfettişliği'nden alınan 11 Kanûn-ı evvel 328 tarihli telgrafnamede, heyet-i mezkûre için Ömerli ve Sancaktepe mevkiileri"nin münasip görülmüş olduğu bildiriliyor ve ayrıca bu konuda heyetin de düşüncesinin alınması isteniyordu³⁴. Heyet bir süre sonra Hadımköy civarında, Ömerli'de, açtığı 100 yataklı bir hastanede faaliyete başladı.

Hindistan Kızılayı tarafından "el-vefd el-tıbbi min bilâdül-Hind" adıyla Delhi merkezinde teşkil olunan, Dr. Ahmet Muhtar Ensari Bey'in başkanlığındaki 25 kişilik ikinci heyet, 1913 yılının ilk günlerinde İstanbul'a geldi³⁵. Hindistan'dan ikinci bir heyetin İstanbul'a geleceğinin haber alınması üzerine, Ordu Sağlık Dairesi, Kızılay'a bir yazı göndererek yeni heyetin Sancaktepe mevkiine yerleştirilmesinin münasip olacağını bildirmişti³⁶. Heyet, İstanbul'a gelişinde Kızılay temsilcileri tarafından karşılanarak Kadırga hastanesinde misafiri edildi; mütareke döneminde bir süre bu hastanede hizmet etti. Heyet daha sonra savaş hattına yakın Ömerli'deki seyyar hastanede faaliyette bulundu. Mütarekeden sonra harbin tekrar başlamasıyla, sağlık heyetinin bir kısmı Çanakkale'ye gitti³⁷.

Diğer yandan, Romanya'da yaşayan "Osmanlılar"ın teşkil ettiği bir Kızılay heyeti Balkan Savaşının ilk günlerinde İstanbul'a geldi. Dr. Kimyager Taşko Poçera efendinin başkanlığındaki heyet Darülfünûn Kızılay hastanesinde çalışmalara başladı.³⁸ Yine aynı günlerde, Hind ileri gelenlerinden olup, Londra'da yaşayan Emir Ali de İstanbul'a bir Kızılay heyeti gönderdi. Balkan Harbinde bu heyetlerden başka İngiltere, Romanya, Almanya, Avusturya, Belçika, İsveç, Amerika, Hollanda,

34 Kızılay Arşivi, Ds.153., bkz. Belge-3, 3/A.

35 Şalname, s.186-187; Besim Ömer, s.57.

36 Kızılay Arşivi, Ds.153, bkz. Belge-4, 4/A.

37 Besim Ömer, s.58. Heyetin Kadırga hastanesinde görev yaptığı sırada, yaptığı bir ziyaret sonunda Enver Bey (Paşa) hastane defterine şunları yazmıştı: "Osmanlı ve Hind Hilâl-i Ahmeri'nin müşterek sa'yının hâsılasını Kadırga hastahanesinde görmekle fevk-al-hadd memnun oldum. Bu kalbi ve ciddi sa'yın istikbâlde de maddi ve manevi yaralarımızı süratle tedavi edeceğine ümidvârim. Cenâb-ı Hakk her vakit, her hususta böyle fedakârane çalışıldığını görmekle hepimizi sevindirsin. Erkân-ı Harbiyye Kaimakamı Enver, 3 Kanûn-ı sanî 328" (Şalname, s.128).

38 Diğer heyet üyeleri şunlardı: Dr. İbrahim Temo Bey, Dr. Kostantin Sufleri efendi, Dr. Tufa Petri efendi, Dr. Atnaşısfo efendi, Dr. Yanko efendi, Dr. Çabura efendi ve Dr. Yanko efendi. (Şalname, s.188).

Fransa ve Rusya'nın gönderdiği kızılhaç heyetleri de Türkiye'de faaliyetinde bulundu.³⁹

Harp Esirleri ve Balkan Göçmenleri

1912'de Washington'da toplanan Uluslararası Kızılhaç Konferansında, kızılhaç-kızılaylara bağlı birer esir komisyonun kurulması tavsiiye edilmişti. Balkan Harbi başladığı zaman, Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Belgrad'da Uluslararası Kızılhaç Esir Komisyonu'nu kurarak bu konuda ilk faaliyeti başlattı. Kızılay, Cenevre Kızılhaç Merkezinin 16 Kasım 1912 tarihli yazısıyla bu komisyonun varlığından haberdar olduktan sonra Merkez heyeti üyelerinden Kasım İzzeddin, Rifat ve Haydar Beylerden oluşan bir esir komisyonu kurdu; Komisyon, 14 Aralık'ta çalışmalarına başladı.

Kızılay'a bağlı olarak çalışan esir komisyonu bir yandan Belgrad'daki Uluslararası Esir Komisyonu aracılığıyla Balkan devletleri kızılhaçlarından Türk harp esirlerinin listelerini temin etmeye çalışırken, aynı zamanda, Harbiye Nezareti'nin bildirdiği yabancı esirlerin adlarını bu komisyona gönderiyordu. Balkan devletlerinden henüz herhangi bir liste gelmeden Kızılay, Osmanlı ordusu nezdindeki Bulgar esirlerinin listesini Belgrad'a göndermişti. Buna karşılık Bulgaristan, savaşın son günlerine kadar listeleri elinde bekletti, büyük kısmını barıştan sonra gönderdi. Diğer devletler arasında, ilk liste Sırbistan Kızılhaçından gelmişti; burada 10.500 hasta ve yaralı esirden bahsediliyordu. Yunanistan'ın gönderdiği liste tam değildi; sadece 725 subayın ismi geçiyordu. Karadağ ise, yalnız 92 subayın ismini bildirmişti. Kızılay, esir listeleri geldikçe esirlerin isimlerini gazetelerde yayımlayarak bunların yakınlarını haberdar ediyordu. Daha sonra tamamlanan listelere göre Bulgaristan'da 70.360, Yunanistan'da ise 60.000 Türk harp esirinin bulunduğu anlaşılmıştı.⁴⁰

Kızılay Esir Komisyonu'nun faaliyeti Kasım 1913'e kadar devam etti. Barış andlaşmasının imzalanmasından sonra, Ekim 1913'te, Dr. Süleyman Numan Paşa (daha sonra Sıhhiyye-i Askeriyyede Sahra Sıhhiyye Müfettişliği yapmıştır) başkanlığındaki bir heyet Ruscuk civarındaki Türk harp esirlerinin yardımına gönderildi. Süleyman Numan Paşa Kızılay'a verdiği raporda, Türk esirlerinin hastalık ve bakımsızlık yüzünden ne kadar güç şartlar altında yaşadıklarını ayrıntılı biçimde

39 Salname, s.189-200.

40 Salname, s.231-232; Besim Ömer, s.51-54.

anlatmıştı. Ruscuk'taki heyetten bir kısmı Selvi ve Vidin'e gitmiş ve iyileşen esirler İstanbul'a sevkedilmeye başlanmıştı. Sofya sefiri Fethi (Okyar) Bey, Kızılay başkanlığına gönderdiği bir yazıda: "Cemiyet-i muhteremelerinin ibraz edegeldikleri müessir celile-i vatanperveranceye bir zamîme-i fâika olmak üzere bu defa Ruscuk ve Vidin'de metruk kalmış olan hastegân üserânın emr-i tedavisi zımmında i'zam buyrulan heyet erkân-ı muhteremesinin herbiri ifâyı vazifede reislerinin eserine bil-iktizâ geceli-gündüzlü çalışarak birçok evlâd-ı vatani kurtarmağa muvaffak olmuş olduklarından" dolayı Kızılay'a teşekkür ediyordu.⁴¹

Diğer yandan Balkan savaşı büyük bir göçe de sebep olmuştu. Özellikle 25 Ekim'de, Kırklareli bozgunundan sonra ordunun geri çekilmesiyle birlikte, Bulgar asker ve çetelerinin mezaliminden kurtulmak isteyen halk, kasaba ve köyleriyle bütün eşyalarını terkederek muhtaç bir halde Anadolu'ya doğru göçe başladılar. Göçmenler büyük bir yokluk ve sefalet içine düşerken, geride kalanlar da mezalime uğruyordu.⁴²

Rumeli göçü o kadar yoğundu ki, birkaç gün içinde İstanbul'da bütün camiler, mescidler ve medreseler göçmenlerle doldu; binlerce göçmen hayvanları ve arabaları ile günlerce meydan ve sokaklarda, kale diplerinde aç ve yardıma muhtaç bir halde beklediler. Ordunun ihtiyacını karşılamakta güçlüklerle karşılaşan Osmanlı hükümetinden bu konuda fazla birşey beklenemezdi. Bu durumda, "harb-i meşûmun neticesi ve mesâibzedeleri hükmünde olan" göçmenlere yardım için faaliyete geçen Kızılay, İstanbul, İzmir, Konya ve Ankara'daki göçmenlerden başka; Selanik, Yahya, Drama, Dedeağaç, Tekirdağ ve Edirne'deki göçmenlere de yardımda bulunmaya başladı. Kızılay, İstanbul'un 15 değişik yerinde 89 cami ve mescid ile 12 okul, medrese ve dergaha yerleştirilen göçmenlerin yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştı. Bir ara, Kızılay'ca iâşe edilen göçmenlerin sayısı 15.000'e ulaştı.⁴³ İhtiyaçları Kızılay tarafından karşılanan göçmenlerden 3800'ü Yedikule dışındaki barakalarda ikamet etmekteydi. Sultanahmet, Davutpaşa, Cerrahpaşa ve Muratpaşa camileriyle çevredeki mescid

41 Besim Ömer, 68-70; OHAM, sayı: 1, 15 Eylül 1921, s.39.

42 Bkz. Les Atrocite des Bulgares en Thrace, no: 4, İstanbul 1913.; İlker Alp, Balkan Savaşları (1912-1913) Döneminde Bulgar Mezâlimi, A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde (1985), yayınlanmamış doktora tezi.; Balkan harbi sırasında İstanbul'da kurulan "Tedkik-i Mezâlim Cemiyeti" bu facialara ait belgeleri yayınladı; ayrıca, Avrupa başkentlerine temsilciler, çeşitli dillerde broşürler ve fotoğraflar gönderdi (Aydemir, a.g.e., s. 326).

43 Kızılay, 14.856 göçmenin (3.709 aile) iâşesini karşılamaya çalışıyordu. Göçmenlerin sayısı ve barındırıldıkları yerler hakkında bkz. Salname, s.219-225.

ve evlerde iskân olunan 5001 göçmenin iaşesi eczacı Hakkı Bey başkanlığındaki bir heyet tarafından temin ediliyordu.

Kimsesiz ve yardıma muhtaç subay aileleri için İstanbul'da 10 ev ve konak kiralandı. Bunlardan bir kısmı Genel merkez üyesi Dr. Celal Muhtar (Özden) Bey'in Haydarpaşa'daki 15 dairelik binasına ve Belediye civarında Haşimpasha konağı ile Çatalçeşme'de Şevket Bey'den kiralanarak konağa yerleştirildi. Kızılay Hanımlar Merkezi de göçmenlere birçok giyecek eşya dağıttı; subay ailelerinin iskanına yardımcı oldu.

Kızılay, Erzurum valisi Reşit Paşa'nın konağını kiralayarak 1913 yılının ilk günlerinde, burada bir Göçmen (muhacirin) hastanesi açtı. Dr. İbrahim Bey'in başhekimliğini yaptığı 100 yataklı bu hastanede Dr. Feyzullah Bey, Dr. Cemal Bey, eczacı Mehmet Hamit efendi ile kâtib Ali Galip beyden başka 4 kadın ve 5 erkek hastabakıcıyla 3 hademe görev yapıyordu.⁴⁴

Bu arada göçmenler için nakdi yardım da yapılıyordu. Nitekim Şehremânetinde (belediye) oluşturulan Muhacirin Komisyonu'na 7500 ve Selanik'teki göçmenlere yardım için kurulan komisyona muhtelif zamanlarda 5500 lira gönderildi. Diğer yandan Çanakkale ve Biga'ya gelen göçmenler için Çanakkale merkezine 750 lira, Bursa'ya 600 lira ve İzmir'e 3000 lira gönderildi; ayrıca Konya merkezine 200 lira harca-yabilmeleri için izin verildi. Gelibolu'daki göçmenlerin sayısıyla bunlara yapılacak yardımı belirlemek üzere Genel merkez üyesi Adnan (Adivar) Bey 200 çuval peksimet, 20 çuval patates ve daha birçok erzak ile bin battaniye, 3 bin çift çorap ve 200 lira nakidle bu yöreye gönderildi.⁴⁵ Kızılay göçmenler için toplam 78.583 lira sarfetmişti.⁴⁶

SONUÇ

Savaşın birinci safhasında Balkan devletleri önce Osmanlı devletiyle, ikinci safhada ise Arnavutluk ve Makedonya yüzünden birbirleriyle savaşmak durumunda kalmışlardı. Daha önce bütün Rumeli'yi kaybederek Çatalca hattına çekilen Türk ordusu, savaşın ikinci safhasında ancak Edirne'yi geri alabilmişti. Bütün kaynakların da ifade ettiği gibi bu savaş hem Osmanlı devleti için, hem de savaşın cereyan ettiği yerlerdeki halk için tam bir facia olmuş; Rumeli'den Anadolu'ya

44 Salname, s.213-216; Besim Ömer, a.g.e., s.49; OHAM, sayı: 1, 15 Eylül 1921, s.40.

45 Salname, s.225-229.

46 Besim Ömer, a.g.e., s.49.

binlerce kişi göç ederken, binlercesi de mezalime uğramıştı. Cephedeki zayıatlardan başka Çatalca hattında ortaya çıkan kolera salgını da binlerce kişinin ölümüne sebep olmuştu. Bunun yanı sıra, yaralı sayısındaki artışa oranla hastane ihtiyacı ve ordunun ikmal ve iaşesindeki güçlükler de birlikte gelmişti.

Kızılay'ın faaliyetleri Balkan savaşlarının bir başka cephesine ışık tutması bakımından önemlidir. Kuruluş gayelerinin başında felakete uğrayan insanlara, özellikle hasta, yaralı ve esir askerlere yardımda bulunmak ilkesi yer alan Kızılay cemiyeti, hasta ve yaralı askerlerle göçmenler için İstanbul'da birçok hastane ve müessese açmıştır. Aynı zamanda Ordu Sağlık Dairesi'ne bağlı hastane ve kuruluşlara çeşitli yardımlarda bulunulmuştur. Belirtmek gerekir ki, Kızılay'ın çalışmaları da facianın sonuçlarını hafifletmede yetersiz kalmış ve birçok kızılây-kızılhaç heyeti Türkiye'ye gelmiştir. Özellikle Mısır ve Hindistan'dan gelen kızılây heyetleri cephe gerisinde ve İstanbul'da önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Rumeli'nin elden çıkarak milyonlarca kişinin binbir eziyet ve büyük bir yıkıma uğradığı, daha da önemlisi Türk şan ve onurunun zedelediği bu savaş Türk tarihinin acı bir sayfasını oluşturur. Gerçi, 29 Eylül 1913'te Bulgarlarla İstanbul barışı imzalanarak Kırklareli, Dimetoka ve Edirne Osmanlı devletine kalacak; daha sonra Yunanistan ve Sırbistan'la da birer barış yapılacaktı. Ancak bütün bunlar, Osmanlı devleti üzerindeki maddi ve manevi acıyı Çanakkale zaferine kadar bir nebze olsun unutturamayacaktı.

BELGELER

Belge - 1

Harbiyye Nezareti

Dersaadet, 19 Teşrin-i sâni 328.

Sıhhiyye Dairesi

2. Şube

Hususî numarası: 3839

Hulâsa: Çatalca Ordusunun gerilerinde

Umumî numarası: 3839

tesis edilecek hastahanelere muktezî eşyanın pusulası gönderildiğinden bit-tedârik cihet-i askeriyeye tevziine dair.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Reis-i Saniliğine,

Saadetlû Efendim Hazretleri,

Çatalca Ordusu Sıhhiye Müfettişi Mirivâ Abdüsellam Paşa tarafından gönderilip; Sadâret-i Uzmâ Müsteşarlığı tarafına tevdi kılınan ve Çatalca Ordusunun gerilerinde tesis edilecek hastahanelere muktezî eşyanın cins ve miktarını muhtevî bulunan cedvel lede-l-mütâlaa mezkûr eşyanın cihet-i askeriyeye mevcudu kalmadığı ve lede-l-tasnif miktarı mecmûunun yirmi kalemden ibaret olduğu anlaşılmiş ve tanzim olunan pusula leffen irsâl kılınmış olduğundan eşya-yı mebhûsenin oraca bit-tedârik cihet-i askeriyeye tevdi buyrulması hususunun (...) himem-i valâları temenni olunur. Ol bâbda irâde efendim hazretlerinin-
dir.

Harbiyye Nazırı Vekili nâmına

Müsteşar Muavini

imza

Belge - 1/A

دانشگاه کازان
 ۱۹
 خاتمه، حالاً و...
 ...
 ...
 ...

صورت پرستی...

Handwritten signature
 ...
 ...

۱۹۱۹
 ...

سازمان ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

Belge - 1/B

Harbiyye Nezareti

Sıhhiyye Dairesi

2. Şube

Aded:

- 1500 battaniye
 1500 ma-yasdık minder gıladı beherinden
 1500 çorba tası
 1500 yemek sahanı
 1500 su maşrabası
 1500 kaşık
 3000 don ve gömlek beherinden
 1500 hasta için nımten, hırka, fanile, aba, entari beherinden
 1500 çorap
 1500 takye
 500 terlik çift
 750 iki metre murabba'ında (...)
 200 gemici olmadığı takdirde lambalı fener
 150 tükruk hokkası
 50 çay ibriği
 50 çadır (mümkün ise iki direkli)
 25 kebîr ve sağır kazan
 15 lastik çizme, eldiven, (.....) beherinden
 10 semaver
 500 yün veya pamuk veya kışık (?) şilte veya hedik (?)

Mühür

(Sıhhiyye Dairesi mührü, 19 Teşrin-i sanî 1328)

(Aynı belgenin arka yüzü):

Anbarda mevcut olmayanların usulü dairesinde mübâyaa ve te-dârikine himmet olunmak üzere serian Mehmet Ali, Eşref ve Azmi bey-lere tedvii olunur.

20 Teşrin-i sanî 328.

Eşyadan mühim aksamının ihzâr edilerek diğerinin derdest ihzâr olunduğu hakkında Harbiyyeye cevap yazıldı.

22 (Teşrin-i sanî 328).

Belge - 2

Harbiyye Nezareti

Sıhhiyye Dairesi

2. Şube

Hususî numarası : 4766

Umumî numarası : 4552

Dersaadet, 8 Kânûn-ı sanî 328

Hülâsa : Ma'lûl efrâd ve zâbitana sînâî azâ imâl ettirilmek üzere bir komisyon teşkili takarrür ettiğine ve mezkûr komisyona Hilâl-i Ahmer'den bir zâtın gönderilmesine ve kabul edilmesine dair.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Riyâseti Vekâlet-i Behiyyesine,

Saadetlû Efendim,

Muharebe-i hâzıradan dolayı mecrûh olarak kolu ve bacağı teber edilen ma'lûl efrâd ve zâbitâna sînâî azâ imâl ettirilmesi hükümetin vezâif-i şefkâtperverisi iktizâsından olup, her birerleri için icâb eden sînâî azâların imâl ettirilmesi tabîi ise de, iki-üç yüz raddesinde tahmin olunan malûlîn için imâl ettirilecek sînâî azâların yeknesak ve muntazam olması için Avrupaca meşhur bir fabrikaya topdan sipariş etdirilmesi ve esmân-ı ... nın cemiyet-i hayriyyeleri tarafından tesviyesi tensib edilerek bu bâbda tedkikât ve tetebbuât-ı lâzimedede bulunmak ve icâbında icrâ etmek üzere Gülhane Serîriyyât hastahanesi sertabibi Viting Paşa'nın riyaseti tahtında iki operatörle bir tabibden ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından tayin edilecek bir zâttan mürekkeb olmak üzere bir komisyon teşkili takarrür etmiş ve öteden beri meşhud olagelmekte olan muavenât-ı insaniyetkâraneye zamîmeten bu hususda dahi Hilâl-i Ahmerce ibzâl-i muâvenet olunacağı şüphesiz bulunmuş idüğüne takriben bin lira raddesinde olan masarîf-ı mezkûrenin kabul buyrulması bu bâbda müzâkere-i keyfiyyet olunmak ve icâbı icrâ edilmek üzere oraca tayin edilecek zâtın mumaileyh (...) nezdine i'zâm olunması ve taraf-ı senâverîye de malûmat i'tâsı temenni olunur. Ol babda irâde efendimindir.

Harbiyye Nazırı namına Müsteşar Muavini
Ş. Saib

(Aynı belgenin arka yüzü)

Heyet-i fenniye ve idâreye, 9 Kânûn-ı sanî 328.

Tezkereden bahs ile Viting Paşa'ya bir tahrîrât yazılıp cemiyetimiz tarafından birinin memuriyeti ve devamı için komisyonun ne gün ve hangi saatte ictimâ' eylemekte bulunduğunun istifsârı.

17 Kânûn-ı sanî 328.

Belge - 3

13 Kânûn-ı evvel 328

Harbiyye Nezareti

Sıhhiyye Dairesi

2. Ş.

4352

Hilâl-ı Ahmer Cemiyeti Riyâseti Vekâletine,

Saadetlû Efendim,

Hindistan'da kâin Bombay şehrinde Meclis-i . . . Müslimîn ve Encümen-i Ziyâül-İslâm tarafından teşkil edilip Mehmed Nazarhak . . . efendi hazretlerinin taht-ı riyâsetinde olarak Dersaadet'e gelmiş olan heyet-i sıhhiyyenin, ordu-yu hümâyuna yakın bir yerde ifâ-yı hizmet arzusunda bulduklarından bahisle münâsib bir mahallin tayini, vârid olan 5 Kânûn-ı evvel 328 tarihli ve sekiz yüz altmış sekiz numaralı tezkerre-i vâlâlarında beyân ve iş'âr olunması üzerine sebk eden iş'âra cevaben Çatalca Ordusu Sıhhiyye Müfettişliği'nden alınan 11 Kânûn-ı evvel 328 tarihli telgrafnamede, heyet-i mezkûre için Ömerli ve Sancaktepe mevkiileri münâsib görülmüş olup Sancaktepe civarında intihâb edilen mahallin Hadımköyü'ne bir çarık saat kadar ileride Şömendöfer hattı ile şose arasında ve münâkalâta müsâid ve suyu mebzûl olup bir tabur tarafından işgal edilmiş olduğundan ileride hatt-ı harbe takarrüb icâb ettiği takdirde mahall-i mezkûrda hastahane tesis edilebileceği ve (...) mevki Hadımköyü'nün biraz gerisindeki istasyon mevkiî olup su tedârîki ve münâkalât nokta-i nazarından burası da hastahane tesisine elverişli idüğü ve Sancaktepe civarındaki mezkûr mahallin elveym işgal edilmiş olmasına ve teşkil edilecek hastahanenin şimdilik hatt-ı harbe kurbiyyet veya bu'diyetinde(?) bir beis görülememesine nazaran mevki-i mezkûrun tercihi muvâfık mütâlâa kılınmış ise de, iki mevkiiden birinin intihâb ve tayini hususunda bir defa da heyet-i müşârileyhânın re'yinin istihsâli münâsib olacağı beyân edilmiş olmakla ona göre muktezâsının ifâsıyla neticesinin inbâ buyrulması ricâ olunur. Ol bâbda irâde efendimindir.

Sıhhiyye Dairesi Reisi Vekili

Tabib Mirlivâ

İmza

Belge - 4

Harbiyye Nezareti
Sıhhiyye Dairesi

Dersaadet, 19 Kanûn-ı evvel 328

2. Şube

Hulâsa : İkinci Hindistan heyet-i sıh-

Hususî numarası : 4447

hiyyesi için Sancaktepe mevkiinin münâ-

Umumî numarası : 4295

sib görüldüğüne dair.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Riyâseti Vekâletine,

Saadetlû Efendim,

Yetmiş kişiden mürekkeb olarak Hindistan'dan hareket eden ve iki-üç güne kadar pâyitahta muvâsalat edeceği istihbâr kılınan ikinci heyet-i sıhhiyyenin hangi mahalde ifây-ı vazife edebileceğinin bit-tayin inbâsı vârid olan 15 Kânûn-ı evvel 328 tarihli ve bin elli numaralı tezkere-i vâlâlarıyla iş'âr olunmuş ve evvelce Hindistan'dan gelmiş olan birinci heyet için de bir mahall-i münâsibin tayini hakkında mukadde-mâ vâki' olan iş'âr-ı vâlâları üzerine, Sıhhiyye Dairesi Riyâsetine sebk eden iş'âra cevaben Çatalca Ordusu Sıhhiyye Müfettişliği'nden alınan telgrafnamede, Ömerli ve Sancaktepe mevkiileri münâsib görülmüş olup, bu mevkiilerden birinin intihâb ve tayini hususunda bir defa da heyet-i müşârünileyhânın reyinin istihsâli münâsib olacağı beyan edilmiş ve ol vechile muktezâsının ifâsıyla neticesinin inbâsı riyâset-i mûmâ-ileyhümâdan 13 Kânûn-ı evvel 328 tarihli ve dört bin üç yüz elli iki numaralı tezkere ile savb-ı vâlâlarına iş'âr kılındığı halde bu bâbda henüz bir cevap vürûd etmediği anlaşılmış ve şu halde birinci heyet tarafından Ömerli mevkii intihâb olunduğu takdirde, ikinci heyet için de Sancaktepe mevkiinin tayini tabiî bulunmuş olmakla ona göre ik-tizâ-yı hâlin ifâsı zımında terkîm-i cevabname-i senâverîye ibtidâr kılındı. Ol bâbda irâde efendimindir.

Harbiyye Nazırı nâmına

Müsteşar

imza

(Aynı belgenin arka yüzü) :

Heyet-i fenniyeye, 21 Kânûn-ı evvel 328.

Her iki heyet-i sıhhiyye reislerine İngilizceye tercüme edilerek teb-
liği.

22 Kânûn-ı evvel 328.

Tercüme etdirilerek ba-tezkere tebliğ kılınmıştır.

İmza, 27 (Kanûn-ı evvel 328).

Belge - 4/A

تاریخ: ۱۹۱۹

۱۹۱۹

مجلس اعلیٰ القیسیہ برائے خواتین

دہلی

حکومت ہندوستان

۱۹۱۹

سزاوارتہ
 محترمہ سرکار کتب و مطبعہ قادیان کے ذریعہ ایک ہفت روزہ جاری کیا گیا ہے جس کا نام ہے "مجلس اعلیٰ القیسیہ برائے خواتین"۔
 اس ہفت روزہ کی اشاعت کا مقصد ہے کہ خواتین کی تعلیم اور ترقی کے لیے کام کیا جا سکے اور ان کی مسائل کا حل تلاش کیا جا سکے۔
 اس ہفت روزہ کی اشاعت کے لیے ایک کمیٹی مقرر کی گئی ہے جس کے سربراہان میں سے ایک شخص کا نام ہے "مجلس اعلیٰ القیسیہ برائے خواتین"۔
 اس ہفت روزہ کی اشاعت کے لیے ایک کمیٹی مقرر کی گئی ہے جس کے سربراہان میں سے ایک شخص کا نام ہے "مجلس اعلیٰ القیسیہ برائے خواتین"۔
 اس ہفت روزہ کی اشاعت کے لیے ایک کمیٹی مقرر کی گئی ہے جس کے سربراہان میں سے ایک شخص کا نام ہے "مجلس اعلیٰ القیسیہ برائے خواتین"۔
 اس ہفت روزہ کی اشاعت کے لیے ایک کمیٹی مقرر کی گئی ہے جس کے سربراہان میں سے ایک شخص کا نام ہے "مجلس اعلیٰ القیسیہ برائے خواتین"۔

مجلس اعلیٰ القیسیہ برائے خواتین
 دہلی

۱۹۱۹